

*v Brief van Janus Dousa aan Willem van Oranje,
september 1574*

Met deze brief wil ik Uwe Excellentie inlichten over de grote onbetrouwbaarheid van een deel van de Leidse magistraat. Die profiteert van de jammerlijke ellende door, met behulp van de loze en valse beloften die de vijand per brief doet, de schamele en hongerende bevolking dagelijks meer en meer afkerig te maken van de eed die wij aan Uwe Excellentie en de Staten hebben afgelegd. Ik schrijf dit niet 'van horen zeggen': ik ben er meer dan eens persoonlijk bij geweest, samen met de kapiteins en wachtmeesters van de burgerij alhier.

Het volgende kan U hier een goede indruk van geven. Het schijnt dat er hier in Leiden eergisteren twee brieven zijn aangekomen. Zij waren geschreven in Leiderdorp, de ene door Valdez en de andere door Wybisma,²² en ze waren allebei gericht aan de burgemeesters en regenten van Leiden: ze wisten zeker dat ze bij hen eerder gehoor zouden vinden dan bij de kapiteins of wachtmeesters van de schutterijen. De vijand stelde in zijn brief een bepaalde termijn (namelijk tot maandag 7 september) om ons te beraden, maar na lezing en kennisname van de brief is op instigatie van enkele papisten nog diezelfde dag de complete vroedschap plus de kapiteins, wachtmeesters en een deel van de notabelen bijeengeroepen. Pieter Adriaensz [van der Werff] heeft, als oudste burgemeester, daar een uiteenzetting gegeven, waarin hij eerst de benauwde situatie van de stad breed heeft uitgemeten en daarna de mooie beloften van de vijand. Hij wilde dat iedereen een en ander goed tot zich liet doordringen, om vervolgens weloverwogen te helpen adviseren en beslissen, ieder naar zijn beste weten en geweten, dit alles tot meerder nut voor de stad en overeenkomstig de eed die zij allen gezworen hadden aan de stad en aan de koning. Dit heeft hij tot tweemaal toe in zijn verhandeling gezegd, terwijl hij de naam van Uwe Excellentie

niet eenmaal genoemd heeft!

Vervolgens werd Jacob van der Does als eerste naar zijn mening gevraagd. Deze heeft geantwoord dat men allereerst moest letten op de reputatie van degenen die deze brieven geschreven hadden. Het was aan iedereen bekend dat Matenese (hoewel hij een goed edelman was) in het verleden zijn eed had gebroken en zijn eer had bezoedeld tegenover de dochter van Vliet in Haarlem.²³ En wat Valdez aanging: dat was een geboren Spanjaard, dat wil zeggen een gezworen erfvijand van de Nederlanden, zodat men wel kon raden wat voor soort genade ons van hem te wachten zou staan. Op wat Matenese schreef over de grote hoeveelheid Spanjaarden en ander legervolk dat rondom Leiden gelegd was zei hij dat ze toch niet zouden kunnen verhinderen dat Uwe Excellentie de stad kwam ontzetten, omdat ze daarvoor te ver van elkaar verspreid lagen. Matenese had verder geschreven dat het onmogelijk was water tegen een berg op te leiden en dat Delfland en Schieland een stuk lager gelegen waren dan Rijnland en de stad Leiden. Hierop antwoordde hij dat naar zijn mening men in watersteden als Gouda, Rotterdam en Schiedam vast en zeker evenveel verstand van het waterpeil zou hebben als Matenese. Daarbij achtte hij het ongeloofwaardig dat zij hun eigen land en het platteland rondom zoveel schade zouden toebrengen en zo in gevaar zouden hebben gebracht door de dijken door te steken wanneer zij in deze zaak niet zeker van zichzelf waren geweest.

Jacob van der Does wilde daarom het verhoopte ontzet afwachten en, overeenkomstig de eed die hij had afgelegd, zijn lijf en goed tot het uiterste in de waagschaal stellen. Wat betreft de fraaie toezeggingen over genade verwees hij naar Naarden, Zutphen, Haarlem en Mechelen: steden die ons tot een voorbeeld konden dienen. En zelfs indien wij ervan verzekerd waren dat zij hun beloften zouden nakomen, dan nog lag het niet in onze macht om daarop in te gaan, aangezien wij ons via een eed hadden verbonden aan Uwe Excellentie en de andere steden en het ons niet was toegestaan die te breken, enzovoort.

Hierna heb ik, toen men dat vroeg, geantwoord dat het mij uiterst vreemd, ja feitelijk onmogelijk leek dat wij, lieden die zich (dit zijn woorden uit hun brief) 'zo grof misdragen hadden jegens God en de koning en zelfs de geringste vorm van genade niet waard waren', nu opeens benaderd werden en een algemeen pardon aangeboden kregen, voor iedereen, zonder iemand uit te sluiten. Ik zei dat wij zoiets, in plaats van het te begeren, juist resoluut van de hand moesten wijzen, 'hardnekkig' als we zijn, ook al beloofde de vijand meer ontheffingen en voorrechten dan wij ooit eerder bezeten hadden. Ik zei dat ik het ergste vreesde, temeer daar zij zich door hun woorden als leugenaars ontpopten, aangezien zij bij alle eerdere gratievoorstellen hadden vermeld dat 'het echt de allerlaatste kans was en dat we er niet op hoefden te rekenen dat wij hierna nog gratie zouden krijgen'. Desondanks bleven zij de ene na de andere gratieregeling sturen en hielden zij niet op ons dagelijks vergiffenis te schenken en er zouden er nog wel vijftwintig volgen wanneer zij maar even vermoedden dat we geneigd waren die te accepteren. Hieruit bleek voldoende dat het niets anders waren dan bedriegelijke verlokkingen en glibberige misleidingen om ook ons in hun net te krijgen.

Verder zei ik dat ik mij niet kon voorstellen dat wij over deze zaken konden onderhandelen zonder in het openbaar voor eerloze, meinedige landverraders te worden uitgemaakt, zodat wij in de toekomst nooit meer met ons hoofd fier geheven naar buiten zouden kunnen treden. Ook gaf ik aan mij te kunnen vinden in de mening van Jacob van der Does waar het om Matenesse ging: die had zich in het verleden kunnen verschuilen achter het Concilie van Trente met zijn heimelijke roomse trouw, zodat te vrezen viel dat hij zich nu tegenover ons zou kunnen verdedigen met het Concilie van Konstanz, enzovoorts.²⁴ De jeugdige heer van Warmond sloot zich bij mijn opvatting aan, net als de baljuw van Rijnland.

Vervolgens werd de mening gevraagd van de burgemeesters, schepenen en vroedschap. De meeste van hen hielden vol dat men in nood zijn eed kon breken en dat zij niet langer aan hun eed gehouden waren omdat zij niet op het afgesproken

tijdstip ontzet waren. Ze achtten veel eerder de Staten meinedig, aangezien die het ontzet niet versnelden, zoals ze beloofd hadden, maar ons troosteloos lieten zitten zonder dat er uitzicht was op verbetering – precies zoals ze ook afgelopen winter hadden gedaan tijdens het eerste beleg. Anderen zeiden dat men aan Valdez en Matenesse moest schrijven dat men niet te veel vrienden kon hebben en dat men daarom vrijgeleide verzocht voor drie of vier personen die dan naar Uwe Excellentie konden gaan om te vragen ontslagen te worden van hun eed, zodat ze daarna datgene konden doen ‘wat ze niet graag deden’ (ja, mijn reet!). Anderen hadden daar geen bezwaar tegen, aangezien zij de koning toch altijd trouw zouden blijven.

Uiteindelijk heeft men besloten dit te doen, ongeacht het feit dat ik en de wachtmeesters en kapiteins hier openlijk tegen protesteerden en om een akte vroegen waarin stond dat dit tegen onze wil was, ook al hadden we te weinig stemmen gehaald. Deze brief, die, zoals men kon verwachten, meteen naar Utrecht is gestuurd, was voor de heer van Lannoy aanleiding om de volgende dag een trompetter te paard vanuit Haarlem af te vaardigen met twee brieven, de ene uit zijn naam, de andere ondertekend door vijftien ‘glippers’. Hierna is op [de zevende september] opnieuw een vergadering van de veertigraad bijeengeroepen. Aangezien de commissaris die nacht overleden was, heeft men Jacob van der Does verzocht deze functie te willen aanvaarden, maar die heeft dat geweigerd. Hij zei dat hij het alleen wilde doen wanneer dat hem door Uwe Excellentie werd bevolen en anders niet, vanwege de meningsverschillen die hij onder ons bespeurde. Toch heeft hij zich uiteindelijk laten overhalen om voortaan dagelijks op het stadhuis te verschijnen en de magistraat met raad en daad terzijde te staan.

Vervolgens kwamen de brieven van Lannoy en de glippers aan de orde. Men heeft bij stemming besloten dat men dit gratievoorstel niet behoorde te verwerpen zolang we er gebruik van konden maken, zeker gezien de penibele situatie waarin wij verkeerden en de weinige tekens die wezen op een

naderend ontzet. Sommigen kwalificeerden daarbij de brieven van de prins als leugenachtig. Toen Jan van Hout daarop zei dat hij ieders mening apart wilde optekenen, om zo bij het tellen van de vele stemmen geen fouten te maken, hebben de meesten ingebonden. Ze stelden zich er tevreden mee wanneer men per onmiddellijk aan Uwe Excellentie zou schrijven en een dag later aan Lannoy en de glippers een antwoord zou sturen dat overeenkwam met de brief die men eerder aan Valdez geschreven had over het vrijgeleide voor drie of vier personen. Ook Halfleyden heeft zich naar deze mening geschikt, daarmee zijn eerdere advies loslatend.

Hierna heb ik het woord genomen en gesteld dat ik dit niet anders kon interpreteren dan een aanzet als om met de vijand te onderhandelen en te spreken over overgave en dat dit niet alleen strijdig was met onze eed, maar ook met de plakaten en verscheidene brieven van Zijne Excellentie, waarin deze ons ernstig had vermaand niet in te gaan op het schrijven van de vijand en hem al helemaal geen verzoeken te doen per brief. Ik stelde voorts dat wij niet gemachtigd waren hierin te handelen zonder eerst de mening te hebben gehoord van de bevelhebbers en aanvoerders van de schutterijen op dit punt. Zelfs als het ons geoorloofd was onze eed te breken en de plakaten van de prins te negeren, dan stond het nog te bezien of ook de schutterijen, die dit net zoveel aanging als ons, daarmee zouden instemmen: tenslotte waren zij het voornamelijk geweest die de stad in eerste instantie tot gehoorzaamheid aan Zijne Excellentie hadden gebracht, terwijl het grootste deel van de aanwezige heren daar geen 'schuld' aan had. Ik achtte het daarom raadzaam niet aan de vijand, maar aan Zijne Excellentie te schrijven.

Halfleiden heeft hierop geantwoord dat wij daar niet zaten om elkaar met plakaten te misleiden, aangezien eenieder vrij hoorde te zijn in zijn mening. Het was gedaan om ons bestwil en om de vijand bezig te houden en het zou hem verdrieten wanneer iemand wat voor pijn dan ook zou moeten lijden. Hij beloofde dat, in het geval wij met de vijand tot een akkoord zouden moeten komen, wij allemaal dezelfde genade zouden

verkrijgen als zij. Hierop heb ik geantwoord dat wij veel liever in ongenade dan in genade van de vijand zouden vallen en dat wij daar niet op uit waren. Ik protesteerde opnieuw en verzocht nogmaals om de akte, maar die is ons geweigerd: men zei dat dat geen manier van doen was. En Pieter Adriaensz voegde daar aan toe dat hij een en ander wel zou weten te verantwoorden tegenover Zijne Excellentie. Tevens was hij van plan een kopie van de brief aan Zijne Excellentie te sturen, waarvan het opschrift luidde 'Aan de uitgeweken burgers van Leiden', allebei met het grootzegel van de stad er aan de buitenkant opgedrukt. Hij twijfelde er niet aan of dit zou Zijne Excellentie zeer aangenaam zijn.

Tenslotte heb ik gevraagd of men ons er dan tenminste buiten wilde houden en niet te ondertekenen met 'op last en bevel van magistraat, kapiteins, wachtmeesters en notabelen van de stad Leiden', zoals zij in hun vorige brieven aan Valdez hadden gedaan, ondanks het feit dat niemand van ons daarin had toegestemd. Verder verzocht ik (aangezien het op dit moment kennelijk niet anders mocht zijn) dat zij ten minste nog een dag of twee, drie wilden wachten met het sturen van de genoemde brieven, omdat wij hoopten in die tussentijd bericht van Zijne Excellentie te krijgen, waarnaar wij ons zouden moeten richten. Ook dat hebben zij afgeslagen.

Pieter Adriaensz heeft op [7 september] Jacob van der Does verzocht zijn assistent te worden. Hij beweerde dat zijn collega's en medewetgevers (en daar bedoelde hij de complete magistraat mee) toegaven dat hij feitelijk alleen bestuurde en dat zij zonder hem allang tot een akkoord met de vijand waren gekomen.